

Iulian FILIP
Institutul de Filologie al AȘM
(Chișinău)

**DIHOTOMII ÎN TEATRUL COMIC
POPULAR, VALOAREA EFORTULUI
DEPUS ȘI PARABOLA SFĂRÂIACULUI
LA ION CREANGĂ ȘI VICTOR CIRIMPEI**

Abstract. The ethnologist Victor Cirimpei realizes an essential self-portrait in the volume of synthesis *The folkloric, literary and political-national comics*, in which there are reflected all the components of his complex formula of research, developed/dotted in the 30 chapters of the book. The anniversary ethnologist understands to „weigh” in his manner his contribution, emphasizing/directing the reader’s attention to what he considers his duty: „concerned before with the mythology, the beginnings of the popular culture, the Thracian nation, the Romanian ethnological, the history and the literary criticism – the comics’ configuration remains a little ignored”.

Keywords: syncretic-spectacular aspect, the folkloric comics, the literary comics, comic theater, improvisational theater, subtle pettifogger, hostage of the detail, generators of the folkloric amusement, a particular kind of people.

Într-o carte mai deosebită a lui Friedrich Nietzsche, *Știința voioasă*, descopăr, imediat după „Prefața la ediția a II-a (1886)”, în blocul de epigrame cu genericul „GLUMĂ, VICLENIE ȘI RĂZBUNARE” (și cu specificarea „PRELUDIU ÎN RIME GERMANE”), poezia *Rugăminte* (București, HUMANITAS, 2013, p. 24), care mi-i de camerton alocuțiunii mele: „La mulți le pot citi în gând,/ dar nu știu însumi cine sunt!/ Mi-e ochiul prea apropiat –/ nu-s ce observ și-am observat./ Mi-aș folosi cu mult mai bine,/ de-aș sta îndepărtat de mine”.

Motivul observării în genere și al observării de sine este reluat de Nietzsche în mai multe rânduri, dar provocatoare e meditația neamțului întitulată „Trăiască fizica!” de la pagina 212: „Câți oameni se pricep să observe? Și printre cei puțini care se pricep – câți se observă pe ei înșiși?”

Francezul de Jules Renard în celebrul său *Jurnal* (Jules Renard, *Jurnal*, București, Ed. UNIVERS, 1979, p.90) emite o întrebare apropiată contextului: „să trăiești și să-ți judeci viața: care om e capabil și de una, și de alta?”

Victor Cirimpei, venitul pe lume în a 15-cea zi de făurar, își realizează un auto-portret în numai 15 rânduri în cartea apărută acum un an și jumătate *Comicul folcloric, literar și politic-național* (Chișinău, Profesional Service, 2013, p.13): „Prezentul volum, cu 30 de capitole variate ca dimensiuni, grupate în 5 secțiuni cvasitematice, oferă tratamente conceptuale pentru comicul folcloric, literar, politic-național, dar și injecții contra «maladiilor» cu pricina.

Preocupat până acum (ani avem 73/74) de mitologie, începuturi ale culturii populare, seminția tracilor, etnologicul românilor, istorie și critică literară – configurația comicului ne rămâne întru câtva neglijată.

Unei lucrări de ultimă oră (*Philologia*, Chișinău, 2013, nr. 1-2), mai mult serioasă decât «comică», (nu și fără de câte o sfârlă), cu similitudini în capitolul 24, i-am zis «Reflexe de vorbă tragică pe parcurs de milenii în limbile diferitor popoare» (în ultimă redacție: *Vocabulă tragică pe parcurs de milenii*), neuitând însă și etniile antetrace, de vreo «patruzeci de mii de ani în urmă» (!?... – ia vedeți, dimpreună cu *tratamentele* oferite, la cam cât iese ca valoare efortul depus [nu e doar un sfârâiac, sper]”.

Omagiatul nostru provoacă în felul acesta cântarele (potrivite la asemenea ocazii), luându-și-l pe Creangă de reper, dar face un avertisment necesar, pe care tot Nietzsche îl formulează în epigrama sa *Principiul celor foarte rafinați*: „Mai curând tiptil s-o iei,/ Nu pe labe late!/ Mai curând prin borți de chei,/ Nu prin uși căscate!” (op. cit., p. 28)

Victor Cirimpei e un chițibușar rafinat, ostatec al detaliului potrivit în angrenajele sale conceptuale, un foarte bun cititor și valoros ascultător, îndeosebi pe segmentul erupțiilor comice în expediții ori sindrofii de diferită configurație, dar și în dimensiunea poeziei (nu doar celei cu despletiri comice). Toate aceste calități se răzbună pe redutabilul etnolog, care nu prea poate spune bancuri. Cel puțin, nu le spune la fel de bine cum știe a le asculta din gura incontestabililor virtuoși ai spunerii bancurilor.

Despre relația scriitorului-cercetător cu cititorul: Victor Cirimpei are ieșire la un mai larg auditoriu prin filiera comicului. De la tirajarea mai îmbelșugată a producțiilor comice, îngrijite corespunzător de către etnolog, îi provine o notorietate mai sporită, creându-i-se însă o imagine, întru câtva, îngustată, de specialist în comicării. Să se supere pe asemenea percepție și inerție? E și cazul stereotip al etichetărilor tip *scriitor al copiilor* pentru autori complecși, răsplățiți mai generos, mai gălăgios de micii cititori.

Insistența, accentuarea în autoportretul citat a domeniilor diverse de cercetare sunt necesare și pentru cuprinderea spectrului întreg de eforturi depuse, unde investigațiile în straturi de spiritualitate tragică se învecinează cu șantiere de mai încoace (din timpurile cronicarilor, clasicilor), dar și cu cetiri pe îndelete ale scriitorilor foarte diferiți la stil și la ani, dar și cu supărări pe gafele și ticăloșiile contemporanilor din chiar imediata vecinătate (colegi de studenție, de activitate academică), unde satira, sarcasmul, persiflarea își au aplicare ilustrativă de toată convingerea.

I-a reușit autoportretul. Arhitectul cărții a structurat meticulos cele treizeci de capitole, strecurând între ele două expuneri aparent discordante: un capitol intitulat *bibliografie comentată (Umorul popular de esență tragică la români și bulgari – p. 29)* și un capitol de alfabetizare în domeniu (*Cum arată ca specii de folclor publicat anecdota, snoava, gluma, pidosnicia, răspunsul isteț – p. 128*). În două feluri nuanțează/înfrumusețează autoportretul bibliografia triată, valorificată de către protagonist și propusă generos eventualilor continuatori în domeniu: enumerarea „sufloilor” și deschiderea

laboratorului intim în fața viitorilor etnologi. Element edificator, cu o paralelă contextuală, la B. P. Hasdeu (p. 32): „care, adolescent fiind, a cules materiale de etnografie și folclor”. E și cazul destinului propriu: Victor Cirimpei a cules folclor și materiale etnografice încă în anii de școală, intuindu-și de timpuriu vocația. De la acele îndeletniciri școlărești până la avansarea de la două specii de folclor comic (snoava și anecdota) la cinci (+ gluma, pidosnicia, răspunsul isteț) e îndeletnicirea serioasă a lui Victor Cirimpei de cultura populară a râsului.

Îmi place presărarea cenușii pe creștetul propriu (cam înzăpezit) în relația cu comicul („configurația comicului ne rămâne întru câtva neglijată”) și constat această întorsătură de frază un eficient procedeu de a momi microscopie mai atente la *Intrarea dinspre traci pe domeniul comicului* (astfel se intitulează prima secțiune a cărții).

Intrigă suplimentară pentru exegeții teatrului se conține în chiar prima frază din capitolul 1: „Râsul (comicul) popular ține de cultura populară a râsului, este aspectul de bază sincretic-spectaculos al culturii comice spontane populare de manifestare publică, realizat în sfera de interferență a vieții cu arta”. (p. 16)

Conducătorul științific al meu la teza de doctorat, doctorul în științe filologice Victor Cirimpei configurează următoarea treaptă/scenă a noțiunii de teatru ambulant, care s-a impus atenției oamenilor de cultură prin teatrele de bălci din Anglia, Rusia, Italia. Formula *șapito* de teatru, de circ vine în continuarea acelor vechi și provizorii scene, care lipsesc teatrului românesc din dimensiunea populară, teatru mai ambulant, mai dinamic decât în alte culturi, teatru care trece cu spectacolele sale de la casă la casă, onorând omul la casa lui cu aceste mesaje ajunse în scenă un piculeț pe altă filieră decât spectacolele de bălci britanice, rusești, italiene. Mă refer permanent la unicitatea teatrului folcloric românesc, care realizează un amplu repertoriu de reprezentații cu măști zoomorfe (*Capre, Căluși, Urși, Cerbi, Berbeci, Cocostârci...*), alaiuri (*Mălănci, Arnăuți, Nunta țării, Călușarii, Steagul cu geavre...*) și piese cu subiecte realizate (*Ceata lui Jianu, Irozii, Brâncovenii, Ceata lui Novac, Haiducii...*). Manifestarea acestui fel de teatru e legat de calendarul sărbătorilor de iarnă și de cel al solstițiului de vară (*Armindeni, Rusalii*).

Prin afirmația citată, „aspectul de bază sincretic-spectaculos al culturii comice spontane populare”, Victor Cirimpei mișcă laboratorul, echipamentul eventualului cercetător al scrierilor sale, pe dimensiunea teatrului improvizat. Dar diferite-s situațiile de manifestare a fenomenului înveselitor, iar această diferență nuanțează și gradul de spontaneitate a declanșării glumelor, bancurilor, snoavelor „improvizate sau reamintite amuzant (și aluziv) în cadrul petrecerilor colective de tip ritualic și al celor de muncă în comun la clăci, la „ajutat”, șezători”. (p. 16) Dar fulgerări de vorbe spirituale, hazlii, în replică se manifestă *din mers* în orice situații. „Declanșatoare de haz și voie bună sunt vorbele istețe și comportamentul comic al anumitor oameni din popor – interpreți ai spectacolelor improvizate, buni conocari și hăitori, ageri creatori de strigături în timpul jocului, iscusiți născocitori de glume și povești, de snoave și anecdote. Acestora le revine sarcina transformării imediate și de circumstanță a unor aspecte de viață

în forme de artă incipientă sau, cel puțin, de readucere în atenția publicului a unor glume folclorice potrivite momentului. Perceperea și susținerea comicului însă este în puterea oricărui participant la întrunirile colective de petrecere sau de muncă, în anume feluri organizate prin tradiție.” (p. 17)

Să nu ne scape grija autorului că avem de reper *la ce bun și pentru care valoare* a râsului e efortul său (și al altora): „Umorul și râsul ajută la stabilirea comunicării, la facilitarea contactului, reduc ostilitatea, eliberează tensiunile și oferă distracție” (aici Victor Cirimpei îl citează pe antropologul olandez Henk Driessen, p. 16).

Acestui „anumit fel de oameni din popor” Victor Cirimpei îi consacră un capitol aparte, intitulat *Generatorii înveselirii folclorice*. Pentru motivul *vesel, veseli, înveselire* ar fi de mare folos – s-ar nuanța seriozitatea cercetării *râsului* – abaterea prin paginile consacrate de Arthur Schopenhauer acestor puțini norocoși dintre oameni, care pot fi veseli și pot înveseli.

Mai întâi etichetarea celeilalte tagme de indivizi... cu tot dinadinsul serioși și gravi: „...dacă individualitatea este de calitate rea, toate plăcerile sunt ca vinurile bune într-o gură amărată de fiere.” (*Aforisme asupra înțelepciunii în viață*, Chișinău, Editura Enciclopedică „Gheorghe Asachi”, 1994, p. 21)

Despre tagma fericiților: „Astfel bunurile personale, precum este un caracter nobil, un cap deștept, un temperament fericit, o dispoziție voioasă și un trup bine organizat și sănătos... sunt cele mai însemnătoare pentru fericirea noastră, din care cauză ar trebui să stăruim cu mult mai mult întru păstrarea și dezvoltarea lor decât întru dobândirea bunurilor materiale și a reputației. / Însă, ceea ce, întru toate, contribuie mai de-a dreptul la fericirea omului este veselie: căci această calitate se răsplătește îndată pe sine. Cine este vesel are totdeauna pentru ce: tocmai pentru că este. Această calitate singură poate înlocui orice altă avere...” (p. 22) Și în pagina următoare (p. 23): „...este foarte nesigur dacă grijile sunt în stare să îndrepteze lucrurile; pe când veselie este un câștig neîndoios și de-a gata. / De aceea ar fi bine să căutăm mai întâi a ne păstra deplina sănătate, a cărei floare este veselie”.

Uluitoare, distonante imnuri *Ecleziastului* înălțate veseliei – în vecinătatea refrenicelor *deșertăciuni ale deșertăciunii*: „Am lăudat dar petrecerea, pentru că nu este altă fericire pentru om supt soare decât să mănânce și să bea și să se veselească; iată ce trebuie să-l însoțească în mijlocul muncii lui, în zilele vieții pe cari i le dă Dumnezeu supt soare”. (8, versetul 15)

Generatorii veseliei sunt personaje notorii în comunități, eventualele spectacole spontane axându-se pe harurile lor duble (remarca lui Victor Cirimpei): „Plăsmuirile râsului folcloric denotă inventivitate creatoare de grad înalt, povestitorii populari transformând realități reprobabile în imagini artistice înveselitoare. Actul creator de orientare comică presupune deci un dublu proces de creație – descrierea vieții în imagini (1) și tratarea ei comică (2) – facultate intelectuală aleasă a unor generatori ai râsului folcloric, dezvăluit pe înțelesul și placul celor mulți. Așadar, transpunerea poetică,

în imagini, a realității fiind condiția de bază a artei în genere, în povestirea de factură comică această transpunere este completată prin o tratare specială, declanșatoare de ilaritate”. (p. 24) Cercetătorul nostru accentuează și nuanțează explicativ „capacitatea creatoare a generatorilor de răs gen Pepelea/Păcală/Tândală de a prezenta verbal o contradicție a realității, o necorespundere a esenței deșarte a unui fenomen cu aparența sa pretențioasă și a o reda în așa fel, ca să fie reliefat comicul fațetelor contradicției. Astfel expusă, o contradicție de acum este metaforă, fără a avea neapărat suportul altor procedee și figuri poetice”. (p. 24)

În paralel cu fixarea „distribuției” în teatrul comic spontan popular, Victor Cirimpei revine cu insistență la pionieratul lui Teodor Stamati că „cea dintâi prezență în presă a unei narațiuni de folclor comic românesc, o snoavă, cu «iroul fabulos [excepțional]» *Pepelea*, ține de anul 1841 – atunci Teodor Stamati, profesor de fizică, istorie naturală și matematici, doctor în filosofie și artele frumoase⁹ {⁹Cu diploma respectivă, din 1837, a Societății Savanșilor Austriei (Viena)} la Academia Mihăileană din Iași, publică, în gazeta politică și literară *Albina Românească*, textul *Pepelea se tocmește argat la un român, numit Vasile Rău*”. (p. 22)

Complice la realizarea unei stări de spirit adecvate spectacolului comic spontan e ascultătorul. „Producerea ilarității rezultă... în urma asimilării de către ascultător a relatării povestitorului. Altfel zis, odată realizată, o piesă comică urmează a fi reinterpretată în mod creator de ascultător prin propria viziune intelectuală”. Aici atenție sporită la remarcă lui Victor Cirimpei în adresa celor doi coautori: „În asemenea fază de recreare a situației comice, ascultătorului îi revine un rol mult mai activ decât povestitorului; acum el trebuie să ajungă la starea de a râde, nu povestitorul. El însă nu va râde până nu va parcurge cu propria capacitate creativă schema de acum elaborată a fațetelor comice ale unei contradicții. Atât pentru creator, cât și pentru ascultător, actul de creație/recreare este natural, ingenuu, spontan, fără efort special, mecanismul obținerii efectului comic rămânând pentru ei în afara analiticului”. (p. 25)

Dihotomiei din dimensiunea atelierului de creație, i se alătură dihotomia *Păcală-păcălitul*, *Păcală-Tândală*, din galeria personajelor. „Spre deosebire de alte specii folclorice, narațiunile comice, menite a stigmatiza glumeț („fără rană adâncă”) laturile negative ale vieții, au, în fond, personaje sociale condamnabile; actantul negativ este principalul erou al narațiunii. Atât chipul acestuia, cât și acțiunile sale, devin ținta glumelor și derâderii. Măștile unui Păcală, bun sau rău, sunt folosite cu pricepere de creatorul popular pentru a condamna, direct sau disimulat, felurite vicii sociale, calități ale unor oameni. Un Păcală întruchipează toate ipostazele umane regretabile, negative, fie că le demască direct, fie că le simulează, aparent acceptându-le”. (p. 25)

Teodor Stamati îl proclama pe Pepelea „irou fabulos”, dar nici Pepelea, nici Păcală, nici Tândală nu sunt fideli unui ori altui statut – *bun ori rău*. În diferite texte, variante chiar, celebrele personaje ale „eposului nostru comic” își mai schimbă rolurile.

E bucătăria genului comic, mașinăria producătoare de voie bună, arta înveselitoare, pe care etnologul Victor Cirimpei a luat-o la modul cel mai serios în calcul, găsindu-i locul, arătând-o cu fațetele-i spectaculoase-curative și explicându-i existența în timp, resorturile funcționale, impunându-se chiar el ca un autor-cercetător-personaj complex, în permanentă firească insuficiență de timp în fața provocărilor plurale, care i-au marcat destinul, împlinindu-i-l.

În încheierea acestei cercetări a autoportretului mozaical, ce și l-a configurat – prin această carte de totalizare – etnologul Victor Cirimpei, surprinde lipsa unui capitol foarte la îndemâna exegetului râsului popular, capitol, pe care eu l-ași întitula cam astfel: *Fenomenul verbal „matern” (al „mat”-ului ori „măti”-ului) la ruși și „ulița mare” ori oazele/sindrofiile de libertăți verbale românești.*

Vorbind despre poveștile corosive ale lui Creangă, Eugen Simion iată cum vede fenomenul: „Creangă lasă aici deoparte... formulele învăluitoare și decență țărănească tradițională când e vorba de viața intimă a bărbatului și a femeii și narează direct, cu ostentație chiar, într-un limbaj fără perdea, istoriile deocheate din viața satului. Asemenea istorii circulă în lumea țărănească, numai că ele sunt spuse cu fereală în cercuri restrânse, de regulă masculine, evitând destinatarul public. Este altă față a *civilizației decenței*, cum este civilizația rurală românească: cultura din umbră, limbajul ascuns, slobod, «nerușinat» și colorat...” (Eugen Simion. *Ion Creangă, Cruzimea unui moralist jovial*. Iași, Princeps Edit, 2011, p. 153)

Victor Cirimpei are, cred, pregătirea să atace acest fond dominant de subiecte/istorioare slobode din repertoriul comicului popular, pregătind și un bloc de texte (mai voluminos decât instructivul capitol ilustrat despre speciile comicului în volumul citat), dar și un studiu mai amplu despre ambianțele *boccacciene* (remarca lui Eugen Simion), unde se declanșează limbajul ascuns în trierea și modernizarea repertoriului înveselitor degustat etern și în permanență de cercurile cele mai diverse de inși mai sinceri ori mai ipocriți.